

Rosend Serra i Pagès, professor de català a Ripoll

Pep Vila

Paral·lelament, i en combinació amb l'activitat principal de Rosend Serra i Pagès (Barcelona 1863-1929) de folklorista, com a responsable de la secció de folklore del Centre Excursionista de Catalunya i membre fundador de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, que dirigia a la Universitat Autònoma de Barcelona Tomàs Carreras i Artau, aquest professor mercantil i pedagog aprofitava les seves hores de lleure per fer cursos de gramàtica i literatura catalanes allà on el cridaven. Convé que se sàpiga que aquest folklorista, des d'altres instàncies, amb la complicitat de les entitats catalanistes, treballava per la normalització de la llengua amb un programa metòdic i elaborat. Un d'aquests cursos el va fer durant l'estiu de 1908 a les escoles Bertrand de Ripoll.

Rosend Serra i Pagès, per motius familiars i de treball, estava molt lligat a la vila de Ripoll. En ser parent de Tomàs Raguer, s'interessava per tot allò que feia referència al Museu Etnogràfic. La seva biblioteca particular i la correspondència dipositada a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona així ho testimonien. En cartes estrictament familiars o en les de tema científic, creades amb eminents folkloristes i homes de lletres, es veu aquesta dedicació als estudis de cultura popular en l'àmbit i la zona d'influència de la comarca del Ripollès. A més de recollir material per a les seves recerques sobre el mite del comte Arnau, a l'Arxiu Històric de Santa Maria de Ripoll, i en algunes revistes i periòdics, editats en aquesta vila, hi ha molt de material espars sobre llengua, folklore, geografia i literatura, articles no recollits enlloc, que un dia caldria recuperar per fer-los

públics.¹ De Serra i Pagès, folklorista, dramaturg, professor de comerç, del qual no hi ha al mercat cap biografia actualitzada, passo a descobrir-ne una faceta inèdita, la de filòleg i d'estudiós de la gramàtica.

A la revista *El Puigmal*², setmanari portaveu del Centre Autonomista Ripollès hi he llegit el guió del curs de gramàtica que va donar en aquesta població durant els mesos d'agost i setembre de 1908, cada dimecres i divendres de 9 a 10 del vespre, que passo a transcriure a continuació. Com veurem, és un programa bastant ambiciós, dividit en 14 conferències, a través de les quals Serra comença per explicar la història de la llengua catalana, amb les nocions de llengua i dialecte, per endinsar-se després en la fonètica, la lexicologia, l'ortografia, la morfologia i la sintaxi.

El primer anunci aparegut a la premsa fa així:

“La Junta Directiva [del Centre Autonomista Ripollès] participa a tots els socis que, a comptar de la pròxima setmana, quedarà obert en el local de les escoles de la societat un curset teòrich pràctich de *Gràmatica Catalana*, à carrec del distingit filòlech En Rossend Serra y Pagès”. A continuació insertaven el programa de les dues primeres conferències de gramàtica catalana, que he completat amb el de la resta del curs.

Conferència 1^a

Estat actual de la llengua catalana. Vida de les llengües; degeneració.- Lllengua y dialecte.- Filiació de la llengua catalana.- Decadència de la mateixa: I. Deixesa nostra, II. Imposicions de fora.

Catalá literari y vulgar.- Parles dialectals y comarcals. Incultura general en materies lingüístiques.- Menyspreu envers l'estudi de la gramática patria. La moda castellana.- La moda francesa.- La moda arcayca.- Menestralisme y ruralisme.- Com hem d'anar perfeccionant el catalá.

1 Amb motiu del seu traspàs, la revista ripollesa *Scriptorium* li dedicà un número extraordinari (any VII, núm. LXXIV, febrer de 1929)

2 El setmanari "*Puigmal*" ha estat descrit per Maria Mercè Palomeras i Costas dins *Cent anys de premsa a Ripoll*, Generalitatde Catalunya, 1982, pàgs. 59-61. L'editava una societat autonomista ripollesa que es proclamava defensora dels drets de la llengua catalana.

Conferència 2

Fonologia. Tractats que compren.- Importància de la fonètica.- Sons vocàlics: A,E,I,O,U, A y E neutres. Protòniques y post-tòniques. Sons consonàntics.- Grafies y fonemes.- Sons quiescens.- Diptongos.- Sons puraments eufònics.- Ortologia. Lectura catalana.- Defectes que solen tenir els lectors. ("Puigmal", any II, núm.39, 25-7-1908).

Conferència 3

Etimologia. Formació de les paraules. I. Per composició: Noms, verbs y proposicions.- II. Per derivació: Sufixes nominals y verbals.- Aumentatius y despectius.- Modificacions consegüens a la derivació.- Pas de les paraules llatines al català.- Lleys d'escursament.-

Conferència 4

Article.- Morfologia.- Parts de la oració variables y invariables.

Article. Divisió:

I. Definit comú. *El,la,lo.* Us de *el, 'l* y *lo* en el masculí

Apostrofament. Observacions sobre'l neutre *lo*. Plurals *els* y *los*; *las* y *les*.

Discussions respecte a llur us.- Declinació.- Articles enclítics y proclítics.

Forma dialectal *es* y *sa*.

II. Definit propi. *En, Na* y *l'.*

III. Indefinits: *Un, una, uns, unes.* (*Puigmal*, any II, núm. 40, 1-8 -1908).

Conferència 5ª

II. *Nom substantiu.*- Menes de substantius.- Formació del plural: Noms que sols s'usen en plural. Noms que no varíen.- Plurals en *os, sos, ns* y de formes duals.

Géneros. Formació del femení. Excepcions dels finalitzats en a àtona, *ió*, *dat*, *tat* y *tut*, e àtona, *al*, *el*, *or*, *is*, etc.- Noms invariables; de dos femenis; que'l masculí no té res a veure ab el femení; qu'aquest forma'l masculí; sense femení y femenisen *essa*, *esa*, *isa*, *ina* y *triu* o *driu*.

Conferència 6ª

III. *Nom adjectiu*.- Divisió.- Géneros del adjectiu.- Tendència dels femenins a acabar en *a*.- Gradacions dels qualificatius.- Formes catalanes y llatines.- Noves formacions d'adjectius.

Adjectius numerals; cardinals; ordinals; proporcionals;colectius y partitius.- Nombra. ("Puigmal", any II, núm. 41, 8-8-1908).

Conferència 7ª

IV.(*Pronoms personals*). Casos directes: *jo*, *tú*, *ell*, *ella* ; *nosaltres*, *vosaltres*, *ells*, *elles*. Casos obliquos: I. Complement ab preposició: *mi*, *tu*, *ell*, *ella*, *nosaltres*, *vosaltres*, *ells*, *elles*.- II. Complement sense preposició: *me* ('m, m',em), *te*('t,t',et), *li*, *el*, *lo*('l, l'), *la*, *nos*('ns, ens), *vos*(us, 's, os), *els*(los, 'ls), *les*.- Complement indirecte *li* ab altres pronoms. Distinció entre *li* i *l'hi*.- Reflexiu de tercera persona, *se*, *si*.

Conferència 8ª

V. *Pronoms possessius, demostratius y relatius*

Pronoms possessius: *mon*, *ton*, *son*, *nostre*, *vostre*, *llur*, *meu*, *teu*, *seu*, *meva*, *teva*, *seva* ó *mia*, *tus*, *sua*, *nostra*, *vostra*, *mos*, *tos*, *sos*. Diferents usos y concordancies de *llur*.

Pronoms demostratius: *est*, *esta*, *açò*; *eix*, *eixa*, *això*. *Aquest*, *aqueix*, *aquell*; *aquesta*, *aqueixa*, *aquella*.

Pronoms relatius: *que*, *qui*, *quin*, *qual*; *quins*, *quines*, *quals*.

Traducció del relatiu *cuyo* castellà.

Usos equivocats del *quin* (*Puigmal*, any II, núm. 42, 15-8-1908).

Conferència 9ª

VIII. *Conjugació*.- Verb; divisions.- Verbs auxiliars *haver* y *ser* o *ésser*.- Verbs regulars: 1ª conjugació *amar*, 2ª *témer* y *batre*; 3ª *dormir* y *servir*.

Formes vulgars, arcaiques y dialectals.

Conferència 10

IX. (III. *Conjugació*). Verbs irregulars. Irregularitat de la 1ª *anar*, *estar*; de la 2ª: *córrer*, *meréixer*, etc., *cabre*, *doldre*, etc., *fer*, *poder*, etc., *dur*; de la 3ª *dir*, *eixir*, *oir*, *tenir* y *venir*.

Participis irregulars y verbs amb doble participi.

Formes vulgars, arcaiques i dialectals. (“Puigmal”, any II, núm. 43, 22-8-1908).

Conferència 11

X. *Parts invariables de l'oració*. I. *Adverbi*: de modo, de temps, de lloc, d'ordre, de quantitat, de negació, de comparació. Frases adverbials. II. *Preposició*. Llista. III. *Conjunció*: copulatives, disjuntives, adversatives, condicionals, comparatives, causals, ilatives, continuatives, frases conjuntives. IV. *Interjecció*. Estats anímics y sons inarticulats. Eufemismes.

Conferència 12

Ortografia. Criteris ortogràfics. A y E átones.- U y O átona.- I y Y. Sons llabials, guturals, dentals, llabi-dentals, paladials, vibrants, nasals mitxa sorda, xiulants forts y suaus, sons palatanitsats. Us de la H. *Accentuació ortogràfica*. *Apostrofs* y *dièresis*. (“Puigmal”, Any II, núm. 44, 30-8-1908).

Dono només els encapçalaments de les matèries, sense enumerar els exemples particulars que figuren sobre cada punt. Hi ha també notes i afeigits manuscrits de la mà de Serra i Pagès damunt dels impresos de la publicació *El Puigmal* que anuncien les classes (Papers del fons Serra a ca l'Ardiaca de Barcelona).

Conferència 13

I. *Sintaxis*. Concordàncies de l'article ab el nom: del substantiu ab l'adjectiu; del subjecte ab el verb.- Usos del article.- Observacions respecte als substantius.- Constitució y omissió dels pronoms personals. Reunió de varies formes pronominals.- Usos de *ser* y *estar*.- Verbs auxiliars. Casos especials de *ser* y *haver*. Verbs actius, passius y pronominals.- Formes adverbials *ne* o *en* y *hi*. Casos especials en la conjugació.

Conferència 14

II. *Sintaxis*. Usos de les preposicions *a*, *ab*, *de*, *en* y *per*.- Casos especials. Confusions entre *a*, *en* y *ab*. Paraules y frases concretes obeint al esperit de la llengua catalana. Influència castellana y manera d'evitar-la. Modismes propis de la llengua catalana.- Males traduccions de frases y modismes forasters.- Confusions y formes mitxes.- Defectes dels qu'extremen l'afany de descastellanisar el nostre llenguatge. (*Puigmal*, Any II, núm. 45, 5-9-1908)

Curs de Gramàtica catalana. La conferencia de Gramàtica Catalana que'l dimecres d'aquesta setmana va haver de suspendre's a causa de la pluja, 's donarà'l dimecres de la vinent, amb la qual en Rossend Serra y Pagès acabarà el curset anunciat y qu'ha anat explicant sense interrupció en les "Escoles Bertrand". (*Puigmal*, Any II, núm. 46, 12-9-1908)

Fins aquí els enunciats del programa de les classes de Serra, que com hem vist és prou sistemàtic i detallat.

Els manuscrits de gramàtica i d'història de la literatura

El que poca gent coneix és que entre els papers de Serra i Pagès, dipositats a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona hi ha, encara verges, tres carpetes amb els apunts de gramàtica que feia servir per organitzar i donar aquestes classes. He pensat que no estaria de més donar, d'una manera sumària, el contingut d'aquests lligalls per si algun recercador en vol treure profit, l'anàlisi dels quals surt fora dels límits d'aquesta breu exposició.

Tant el guió de les classes a l'Escola Bertrand d'Olot, com els manuscrits de Ca l'Ardiaca, que s'haurien d'acabar, poden interessar als estudiosos de la història, de la llengua i de la gramàtica.

Serra i Pagès, que durant molts anys fou professor de l'Escola d'Institutius de Barcelona donava classes de gramàtica catalana en aquesta institució. Sabem que tenia una experiència pedagògica reconeguda. A la vista de tot aquest material, caldria veure què hi ha d'original en la seva contribució gramatical, en un moment de la nostra història cultural en la qual es consolida la represa dels estudis de llengua. El folklorista es desdobra de gràmatic en una època en què Solidaritat Catalana (1908), i la presidència d'Enric Prat de la Riba a les institucions catalanes afavoreixen el conreu de la llengua. El seu manual és anterior a la creació de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, en la qual Pompeu Fabra té un paper notable en la renovació de la nostra llengua. Recordem la realització del *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* en 1906, que marca una fita en els estudis de la nostra gramàtica. Sota la presidència de mestre, la Secció havia redactat les *Normes Ortogràfiques*, la *Gramàtica de la llengua catalana* de 1912, i més tard el *Diccionari Ortogràfic*. Hem de reconèixer, doncs, el treball pioner de Serra i Pagès, uns anys abans que s'establís la normativa del català literari comú. Una altra cosa és l'anàlisi aprofundida d'aquest material, l'estudi de les fonts on beu Serra i Pagès, quin material va fer servir per redactar aquestes classes. Una primera ullada al contingut dels manuscrits m'ha permès constatar que els seus estudis són deutors de les primeres gramàtiques fabrianes de 1891 i 1898, i de les campanyes que s'emprengueren des de la revista *L'Avenç*. Reconec, però, que queden molts caps per lligar, els quals deixo a mans d'especialistes en el tema. De Serra i Pagès tinc en premsa el seu epistolari amb mossèn Antoni Maria Alcover, lingüista, home de lletres, i folklorista que recollia materials per al Diccionari català-valencià-balear. Fou Serra qui des del Centre Excursionista de Catalunya s'encarregà d'editar-li la segona edició de la *Lletra de convit*. Més endavant donaré a conèixer la correspondència creada amb el lingüista alemany Bernhard Schädell. A la vista de tot aquest material, m'adono que l'interès de Serra pel redreça-

ment del català literari no era conjectural. A través del Centre Excursionista, del qual n'era un dirigent qualificat, de l'Escola d'Institutius, fent classes en centres excursionistes i catalanistes d'arreu del país, es convertí en un actiu propagandista interessat en el procés de normativització del català.

Entre les cèdules gramaticals i els llistats de mots d'aquest fons hi ha molts de retalls de diari d'època que recullen converses filològiques que Fabra publicava regularment a la premsa. Això vol dir que Serra recollia i guardava aquest material per afinar encara més els seus punts de vista. El contingut de les carpetetes que ens ha deixat, molt ben especificat, i pel que es veu sistematitzat i ambiciós, és el següent:

Caixa 6 (carpeta 9)

Carpeta 9. Núm. 1. Gramàtica catalana. *Escola de l'Institut i altres carreteres per a la dona*. Núm. 2. Substantius catalans y altres paraules, acabades en "o" àtona. Altres qüestions gramaticals (el lligall conté molts de retalls de diari sobre temes de llengua, especialment de les "converses filològiques" de Pompeu Fabra). Núm. 3. Mercologia (estudi de les mercaderies). En els estudis sobre temes mercantils hi ha estudiat molt de vocabulari comercial de totes les èpoques.

Caixa 7 (carpetes 10-11-12)

Carpeta 10. Núm. 1. Mots i modismes de la llengua catalana. 2. Reflexions sobre la llengua catalana. 3. Cançons de quitxalla, jocs, refranys. 4. Fitxes sobre mots onomatopèics. 5. Articles i fullets sobre llengua.

Carpeta 11. Núm. 1. 1er. Curs de Gramàtica y Literatura. 2. Gramàtica Catalana. 3. Llenguatge [notes del curs sobre gramàtica catalana] donat al Centre Autonomista Ripollès en 1908. 4. Fonologia. 5. Etimologia. 6. Article. 7. Nom. Comparació. 8. Femenins. 9. Plurals. 10. Pronoms [amb retalls d'articles de diari sobre temes de llengua]. 11. Verbs. 12. Verbs irregulars. 13. Participi. 14. Adverbi. 15. Preposició. 16. Conjunció. 17.

Interjecció. 18. Sintaxi. 19. Prosodia. 20. Ortografia. 21. Vicis de llenguatge. 22. Articles de premsa. Anunci sobre el curs de gramàtica a la publicació *Puigmal*.

Carpeta 12. Núm. 1. *Centre Excursionista de Bages*. Discurs sobre la història de la literatura catalana donat a Manresa (4-11-1906). 2. Història de la literatura catalana. 3. Retalls d'articles de premsa, especialment de la revista "La Renaixença".

Entre aquests papers hi ha uns quants retalls dels anuncis apareguts a la revista "El Puigmal", setmanari portaveu del Centre Autonomista Ripollès que explica el contingut del curs de gramàtica que va donar en aquesta població, guió que he completat amb la consulta de la publicació a la Biblioteca "Lambert Mata" de Ripoll.

Un còp inventariada l'obra filològica de Rossend Serra i Pagès, ara toca als especialistes dir-hi la seva.